

ngaahi fuakava 'i he sākalamēnitī mo e 'alu ki he tempalé. 'I ho'ō fai iā ko e fakahaa'i ia 'o e 'ofa mo e loto fiamālie ke hoko ko e tokotaha muimui mo'oni 'o Kalaisi. Te ne fakafe'unga'i koe ke ke ma'u 'a e ngaahi tāpuaki kotoa kuo tala'ofa mai.

Kiate kinautolu 'oku 'ikai ke kau ki hotau Siasī, 'oku ou fakaafe'i atu kimoutolu ke faka'aonga'i ho'omou tuī, fakatomala, pea mo'ui taau ke ma'u 'a e fuakava 'o e papitaisō 'i he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī. 'I hono fai iā, te mou fakahaa'i ai ho'omou 'ofa ki he'etau Tamai Hēvanī pea mo ho'omou loto fiamālie ke muimui kia Kalaisī.

'Oku ou fakamo'oni, 'oku tau fiefia ange 'i he taimi 'oku tau muimui ai ki he ngaahi akonaki 'o e ongoongo-lelei 'o Sisū Kalaisī. 'I he'etau feinga ke muimui kiate Iā, 'e 'atautolu 'a e ngaahi tāpuaki 'o e langī. 'E fakahoko 'Ene ngaahi tala'ofā 'i he'etau fakahoko mo tauhi e ngaahi fuakavā, pea hoko ko e kau muimui mo'oni 'o Kalaisī. 'Oku ou fakamo'oni ki He'ene 'ofa hulu fau kiate kitautolu takitahā pea 'oku ou fai ia 'i he huafa 'o Sisū Kalaisī, ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALĀ

1. Mōsese 7:62
2. Sione 8:12.
3. 'Isaia 53:5.
4. 2 Kolinitō 12:7
5. Vakai, 1 Nifai 1:20.
6. Vakai, Lute 1:16.
7. Vakai, Sēnesi 39:7-9.
8. Vakai, Sione 21:15-19.
9. Vakai, Sione 13:35.
10. 'Alamā 27:27.
11. Molonai 10:33.
12. Vakai, *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasī: Siosefa Sāmīta* (2007), 42; vakai foki, Spencer W. Kimball, "Be Ye Therefore Perfect" (Ilea 'i he fakataha fakalaumālie 'i he 'Inisititiuti Fakalotu 'i Sōleki Siti, 10 Sānuāli 1975): "We made vows, solemn vows, in the heavens before we came to this mortal life. . . . We have made covenants. We made them before we accepted our position here on the earth."
13. Vakai, 2 Nifai 31: 5-7.
14. 'Ēpalahame 2:11. Vakai foki, John A. Widsoe, "Temple Worship" (lecture, Assembly Hall, Salt Lake City, Oct. 12, 1920), 10: "'Oku fakaake 'e he fuakavā 'ae mo'oni pea malava ai ke tau ma'u e ngaahi tāpuaki ko e pale 'o kinautolu kotoa pē 'oku nau faka'aonga'i totonu 'a e 'ilō."
15. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 90:24.
16. Vakai, sipingā, 3 Nifai 18:7-11.

Fai 'e Elder Kent F. Richards
'O e Kau Fitungofulū

'Oku Faito'ō 'e he Fakalelei 'a e Mamahi Kotoa Pē

Ko 'etau tukupā fakatāutaha ma'ongo'onga ia 'i he mo'ui matelié ke hoko ko "ha tangata mā'oni'oni 'i he fakalelei 'a Kalaisī."

I he'eku hoko ko e toketā faitafā, ne u 'ilo ko e konga lahi hoku taimi ngāué na'e fekau'aki mo e mamahī. Na'e meimei ke u fakatupu ha mamahī'ia 'i he 'aho kotoa pē mei he tafa ne u fai—peā u toki feinga lahi leva ke ta'ofi mo fakafiemālie'i e mamahī.

Kuó u 'osi fifili ki he taumu'a 'o e mamahī. 'Oku 'ikai hao hatautaha mei he mamahī. Kuó u mamata 'i ha kakai 'oku kehe 'aupito pē 'enau founa ki aī. 'Oku 'ita 'a e ni'ihī 'o tafoki mei he 'Otuā, kae tuku 'e ha ni'ihī ke 'omi kinautolu 'e honau mamahī ke nau ofi ange ki he 'Otuā.

Kuó u a'usia e mamahī 'o hangē pē ko kimoutolū. 'Oku tokoni 'a e mamahī ki he founa fakaakeaké. 'Okú ne fa'a ako'i kitautolu ke tau kātaki. Mahalo ko e 'uhinga ia 'oku tau faka'aonga'i ai 'a e fo'i lea ko e *kātaki* 'i he'etau talanoa ki he tokotaha puké.

Na'e tohi 'e 'Eletā 'Oasoni F. Uitinei: "Oku 'ikai ta'e'aonga ha mamahi 'oku tau fuesia, mo ha faingata'a 'oku tau

a'usia. 'Okú ne ako'i mo tokoni ke tau fakatupulaki 'a e ngaahi 'ulungā-anga lelei hangē ko e fa'a kātaki, tuī, loto lahī, mo e loto fakatōkilalō. . . . 'Oku fou mai 'i he mamahī mo e faingata'a'ia, ongosiā mo e 'ahī'ahī, hono ako'i kitautolu 'i he me'a ne tau omi ke ma'ú."¹

Ne toe fai 'e 'Eletā Lōpeti D. Heili ha meimei lea tataut:

"Oku 'omi 'e he mamahī ha loto fakatōkilalo 'okú ke lava 'o fakalaualautolo ai. Ko ha me'a ia kuó u fakamālō ne u kātekina. . . .

"Kuó u 'ilo ko e mamahi fakaesinō mo e mo'ui e sinō hili ha tafa lahi, ko ha me'a fakaaofo ia 'oku tataut mo e mamahi fakalaumālie mo e mo'ui e laumālie 'i he fakatomalā."²

'Oku 'ikai ko hotau fo'ui e konga lahi 'o hotau ngaahi mamahī. 'Oku hoko takai 'iate kitautolu ha ngaahi me'a fakatu'upakē, ngaahi tūkunga ne 'ikai ke tau loto ki ai pe siva ai e 'ama-nakī, ko e puke 'a ha taha, na'a mo e maté, 'o uesia ai 'etaut mo'ui. Te tau

a'usia foki ha mamahi ko e fakatupu 'e ha ni'ihī kehe.³ Na'e pehē 'e Lihai na'e "fepaki [a Sēkope] . . . mo e ngaahi faingata'a'ia mo e mamahi lahi, koe'uhī ko e anga mālohi 'a [hono] ngaahi tokouā."⁴ Ko e fakafepakī ko ha konga pē ia e palani 'o e fiefia 'a e Tamai Hēvanī. 'Oku tau fetaulaki kotoa pē mo e faingata'a fe'unga ke tau 'ilo'i ai 'a e 'ofa 'a 'etau Tamaī mo 'etau fie ma'u ko ia e tokoni ai 'a e Fakamo'uī.

'Oku 'ikai mamata fakalongolongo pē e Fakamo'uī. 'Okū Ne 'afio'i tonu mo ta'efakangatangata 'a e mamahi 'oku tau fekuki mo iā.

"'Okū Ne kātaki'i 'a e ngaahi mamahi 'a e kakai kotoa pē, 'io, 'a e ngaahi mamahi 'a e kakai mo'ui kotoa pē, 'a e kakai tangata mo e kakai fe-fine fakatou'osi, pea mo e fānaū."⁵

"Ko ia ke tau ha'u mālohi ai ki he 'afio'anga 'o e 'alo'ofā, koe'uhī ke tau ma'u 'a e 'alo'ofā, pea 'ilo mo e foaki 'ofā, ke tokoni mai 'i he 'aho 'e 'aonga ai."⁶

'Oku fa'a 'ahi'ahi'i kitautolu 'i he lahi hotau mamahi ke tau fehu'i, "Ikai 'oku 'i ai e lolo faito'o 'i Kiliati; 'ikai 'oku ai ha faito'o 'i ai?"⁷ 'Oku ou fakamo'oni atu ko e talī ko e 'io, 'oku 'i ai 'a e faito'o. 'Oku lava 'e he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisi 'o faito'o e ngaahi tūkunga mo e ngaahi taumu'a ko 'eni 'o e mo'ui matelié.

'Oku 'i ai foki e fa'ahinga mamahi ko e fakatupu pē 'e kitautolu. 'Oku 'i hotau laumālīé 'a e mamahi fakalaumālīe mo e ongo'i he 'ikai fa'a fakafiemālīe'i, 'o a'u ki hono tautea'i 'aki 'a e "fu'u ilifia, 'oku 'ikai fa'a fakamatala'i," hangē ko hono fakamatala'i 'e 'Alamaā.⁸ 'Oku tupu ia mei he'etau faiangahalā mo e 'ikai ke tau fakatomalā. 'Oku 'i ai foki mo e faito'o ki he mamahi ko 'enī 'oku ma'ā e māmanī kotoa pea 'oku pau. 'Oku mei he Tamaī ia, 'o fakafou mai he 'Aló, pea fakataumu'a ma'atautolu takitaha 'oku fie fai 'a ia 'oku fie ma'u ki he fakatomalā. Na'e folofola 'a Kalaisi, "He 'ikai koā te mou tafoki mai 'eni kiate au, . . . 'o liliu, koe'uhī ke u fakamo'ui 'a kimoutolu?"⁹

Ne akonaki mai pē 'a Kalaisi:

"Pea na'e fekau'i au 'e he'eku Tamaī koe'uhī ke hiki hake au ki he kolosī; pea hili hono hiki hake au ki

he kolosī, ke u tohoaki'i 'a e kakai fulipē kiate au. . . .

"Ko ia 'i he māfimafi 'o e Tamaī te u tohoaki'i 'a e kakai fulipē kiate au."¹⁰

Mahalo ko 'Ene ngāue mahu'inga tahā ia 'a 'Ene ngāue fakafō'ituitui, ke hiki hake, faitāpuekina, fakamālohia, poupou'i, tataki pea mo fakamole-mole'i kitautolū.

Hangē ko ia ne mamata ki ai 'a Nifai he me'a-hā-maī, ko e konga lahi 'o e ngāue 'a Kalaisi 'i māmanī ko hono tāpuaki'i mo fakamo'ui e ngaahi mahaki kehekehe kotoa pē—fakatu'asino, fakaeloto, mo fakalaumālīe. "Pea na'ā ku vakai ki ha ngaahi ha'ofanga kakai tokolahi na'e puke, pea nau mo'ua 'i he ngaahi fa'ahinga mahaki kehekehe kotoa pē. . . . Pea na'e fakamo'ui 'a kinautolu 'i he mālohi 'o e Lami 'a e 'Otuā."¹¹

Na'e kikite foki 'a 'Alamā "te ne hā'ele atu, 'o kātaki'i 'a e ngaahi mamahi mo e ngaahi faingata'ā pea mo e ngaahi 'ahi'ahi kehekehe kotoa pē; pea . . . te ne to'o kiate ia 'a e ngaahi mamahi mo e ngaahi mahaki 'oku mo'ua ai hono kakaī. . . .

"Koe'uhī ke fonu hono lotó 'i he 'alo'ofa, . . . koe'uhī ke ne 'afio'i fakatatau ki he kakanó 'a e founa ke tokoni'i ai 'a hono kakaī 'o fakatatau ki honau ngaahi vaivaī."¹²

Ne u toutou lau e ongo vēsī he pō 'e taha 'i he'eku tokoto 'i falemahaki, ko ha tokotaha mahaki, kae 'ikai ko ha toketā. Ne u fifili, "Oku fakahoko fēfē 'eni? Ma'a hai? Ko e hā 'oku fie

ma'u ki ai? 'Oku tatau nai ia mo hano fakamole-mole'i 'o e angahalā? 'Oku fie ma'u nai ke tau ngāue ke ma'u 'Ene 'ofā mo e tokonī?" 'I he'eku fifilī, na'e mahino kiate au na'e fili pē 'e Kalaisi lolotonga 'Ene mo'ui he māmanī ke Ne a'usia 'a e mamahi mo e faingata'ā kae mahino kitautolu kiate ia. Mahalo 'oku fie ma'u foki ke tau a'usia e ngaahi faingata'a 'o e mo'ui matelié kae mahino ia kiate kitautolu mo 'etau ngaahi taumu'a ta'engata.¹³

Na'e akonaki 'a Palesiteni Henelī B. 'Aealingi: "E ongo fakafiemālīe pē 'a e pau ke tau tatali 'i hotau faingata'a'ia ki he fakanonga na'e tala'ofa 'e he Fakamo'uī, he kuó Ne 'ilo'i mei he me'a kuó Ne a'usiā, 'a e founa ke fakamo'ui mo tokonī'i 'aki kitautolū. . . . Pea 'e 'omi ai 'e he tui ki he mālohi ko iā 'a e fa'a kātaki 'i he'etau lotu, ngāue, mo tatali ke ma'u ha tokoni. Na'e mei lava pē ke Ne tokonī'i kinautolu 'o fakafou 'i he fakahā, ka na'ā Ne fili pē ke Ne ako ai 'i Ha'ane a'usia tonu ia."¹⁴

Ne u ongo'i 'a hono "ākilotoa au 'e Hono to'ukupu 'ofā" he pō ko iā.¹⁵ Ne u tangi 'i he ongo'i 'o e houna'ia. Ne u toe 'ilo ha me'a 'e taha kimui ai 'i he'eku lau he tohi Mātiú ki he ngāue 'a Kalaisi 'i māmanī: "Pea kuo efiafi, na'a nau 'omi kiate ia 'a e tokolahi . . . peā ne . . . fakamo'ui 'a kinautolu kotoa pē na'e mahakī."¹⁶ Na'ā Ne fakamo'ui 'a kinautolu kotoa pē na'e ha'u kiate iā. Na'e 'ikai tuli ha taha.

Hangē ko e akonaki 'a 'Eletā

Kuaiakuila, 'Ekuatoa

Tāleni H. 'Oakesi: "Oku ha'u e ngaahi tāpuaki 'o e fakamo'ui mahakí 'i he ngaahi founa kehekehe, 'o fakatatau mo 'etau fie ma'u fakafo'ituituí, pea hangē ko ia 'oku 'afio'i 'e Ia 'oku 'ofa lahi taha kiate kitautolú. 'I he taimi 'e ni'ihí 'oku hanga 'e he "fai'oto" 'o fakamo'ui hatau puke pe to'o atu 'etau kavenga mafasiá. Pea taimi 'e ni'ihí 'oku 'fai'oto' kitautolu 'aki hano 'omi ha ivi pe mahino pe ivi katekina ke tau fuesia 'aki e ngaahi kavenga mafasia kuo tuku kiate kitautolú." ¹⁷ Ko kinautolu kotoa pē 'e ha'ú 'e lava ke "hapai kinautolu 'e he ongo to'ukupu 'o Sisuú." ¹⁸ 'E lava ke fakamo'ui 'a e laumālie kotoa pē 'e Hono mālohí. 'E lava ke fakanonga 'a e mamahi kotoa. 'E lava ke tau "ilo ai 'a e fiemālie ki [hotau] laumālie." ¹⁹ He 'ikai liliu hake leva e ngaahi tūkunga 'oku tau 'i ai he māmaní, ka 'e lava ke folo hifo 'etau mamahí, loto hoha'á, faingata'a'ia mo e manavahe'e 'i He'ene melinó mo e lolo fai'oto.

Kuó u fakatokanga 'i 'a e fa'a fakana-tula ange pē hono tali 'e he fānaú 'a e langá mo e mamahí. 'Oku nau kātaki 'i ia 'i he loto fakatōkilalo mo e angavaivai. Kuó u ongo 'i ha fa'ahinga laumālie faka'ofa'ofa mo nonga 'okú ne 'ākilotoa e fānaú ikí ni.

Na'e fai ha tafa houa 'e 14 'o e ta'ahine ta'u hongofulu mā tolu ko Selí ko ha fo'i ngungu 'i hono filosilivá. 'I he'ene ofo hake he loki 'o e kau mahaki faingata'a'ia lahí, na'á ne pehē ange: "Tangata'eiki, 'oku 'i heni hoku Mehikitanga ko Selí, mo . . . 'eku Kuitangata ko Nōmaní mo e Kuifefine ko Palauní. Pea ko hai 'ena 'oku tu'u 'i ho tafa'aki? 'Okú mo mata tatau ka 'oku ki'i mā'olunga ange ia. Talamai 'e ia ko ho tokoua ia ko Simí." Na'e mate 'a Simi 'i hono ta'u 13 koe'uhí ko ha fo'i ngungu.

Na'e meimei houa 'e taha hono fakamatata 'i 'e Seli 'ene kau 'a'ahí, ko e kau mēmpa kotoa 'o e fāmilí kuo pekiá. Na'á ne tō hifo 'o mohe kuó ne ongosia.

Na'á ne toki talaange ki he'ene tamai kimui, "Tangata'eiki, 'oku tokoni 'i 'e ha kau 'āngelo e fānaú kotoa 'i he tafa'aki ko 'eni 'o e kau faingata'a'ia lahí." ²⁰

Na'e folofola mai 'a e Fakamo'ui kiate kitautolu kotoa:

"Vakai, ko e fānaú iiki 'a kimoutolu, pea 'oku 'ikai te mou malava ke kātaki 'i 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'i he taimi ni; ka kuo pau ke mou tupulaki 'i he anga'ofa pea 'i he 'ilo' 'o e mo'oni.

"Oua 'e manavahē, 'e fānaú iiki, he 'oku 'a'aku 'a kimoutolu. . . .

"Ko ia, 'oku ou 'i homou lotolotonga, pea ko e tauhi-sipi leleí au." ²¹

Ko e tukupā fakatāutaha ma'ongo-onga ki he'etau 'i he mo'ui fakamatelié ke tau hoko "ko ha tangata mā'oni'oni 'i he fakalelei 'a Kalaisí." ²² Mahalo ko e mamahi ko ia 'oku tau a'usiá 'oku fuatautau 'aki 'etau fakahoko 'ení. 'I he ngaahi tūkunga faingata'a tahá, 'e lava ke tau hoko ko ha fānaú iiki 'i hotau lotó, fakavaivai 'i kitautolu, pea tau "lotu mo ngāue mo tatali" ²³ 'i he fa'a kātaki ke fakamo'ui hotau laumālie mo hotau sinó. Te tau hangē ko Siopé, 'o tau "hao mai 'o hangē ko e koula" hili hono fakama'a kitautolu 'aki 'a e ngahi faingata'á. ²⁴

'Oku ou fakamo'oni ko hotau Huhu'í Ia, ko hotau Kaume'a, ko hotau Taukapo, ko e Toketā Ma'ongo-ongá, ko e Faifakamo'ui Ma'ongo-ongá. 'Oku tau ma'u 'a e melinó mo e fiemālie 'iate Ia mei hotau mamahí mo 'etau ngaahi angahalá kapau te tau ha'u kiate Ia 'i he loto fakatōkilalo. "Oku fe'unga [Ene] 'alo'ofá." ²⁵ 'I he huafa 'o Sísū Kalaisí, 'ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Orson F. Whitney, in Spencer W. Kimball, *Faith Precedes the Miracle* (1972), 98.

2. Robert D. Hales, "Healing Soul and Body," *Ensign*, Nov. 1998, p. 14.

3. Vakai, 'Alamā 31:31, 33.

4. 2 Nifai 2:1.

5. 2 Nifai 9:21.

6. Hepelū 4:16. Na'e ako 'i kitautolu 'e Paula ke tau sio ki he Fakamo'ui ko ha sipinga 'o e me'a ke fai 'i he "angatu'u pehē mei he kau angahalá kiate [kitautolú], telia na'a [taufiu mo vaivai 'i [hotau] lotó" (Hepelū 12:3).

7. Selemaia 8:22.

8. 'Alamā 36:14.

9. 3 Nifai 9:13.

10. 3 Nifai 27:14–15; ko e toki tñaki atu hono fakamamafa'í.

11. 1 Nifai 11:31.

12. 'Alamā 7:11–12; ko e toki tñaki atu hono fakamamafa'í.

13. Vakai, John Taylor, *The Mediation and Atonement* (1882), 97. Ko e tohi 'a Palesiteni Teila 'o kau ki ha "fuakava ne fai 'i he vaha'a 'o e Tamai mo e 'Aló 'i he mo'ui 'i he ngaahi fakataha 'i he maama fakalaumālie ki hono ikuna 'i e huhu'í fakalelei 'o e fa'ahinga 'o e tangatá. Na'e tñaki atu 'ene loto fiemālie pē ke mamahi lolotonga 'ene mo'ui ki he'ene mamahi 'i he ngoué mo e kolosi. (vakai, Mōsaia 3:5–8).

14. Henry B. Eyring, "Faingata'á," *Liahona* mo e *Ensign*, Mē 2009, 24; ko e toki tñaki atu hono fakamamafa'í.

15. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 6:20.

16. Mātiu 8:16; ko e toki tñaki atu hono fakamamafa'í.

17. Dallin H. Oaks, "Okú Ne Fakamo'ui 'a e Loto Mafasiá," *Liahona* mo e *Ensign*, Nōv. 2006, 7–8.

18. Molomona 5:11.

19. Mātiu 11:29.

20. Vakai, Michael R. Morris, "Sherrie's Shield of Faith," *Ensign*, June 1995, 44.

21. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 50:40–41, 44.

22. Mōsaia 3:19.

23. Henry B. Eyring, *Liahona* mo e *Ensign*, Mē 2009, 24.

24. Siopé 23:10.

25. 2 Kolinitō 12:9; vakai foki, 'Eta 12:26–27; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 18:31.